

ՀԱՅԱԳԻՏՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՐՈՊԱՅՈՒՄ

ԳԷՈՐԳ ՏԷՐ-ՎԱՐԴԱՆԵԱՆ

Պատմական գիտությունների թեկնածու

ՍՐԲԵՐԻ ՄԱՍՈՒՆՔՆԵՐԻ ԵՒ ՍՐԲԱԶԱՆ ԱՌԱՐԿԱՆԵՐԻ ՊԱՇՏԱՄՈՒՆՔԻ, ՆՐԱՆՑ ՎԵՐԱԲԵՐՈՂ ՎԱԽԵՐԱԳՐԵՐԻ ՈՒՍՈՒՄՆԱՍԻՐՄԱՆ ԿԱՐԵՒՈՐՈՒԹՅՈՒՆԸ

Մեր մատենագրության «սրբախօսական» ճիւղ-մասը թե՛ լաւ հրատարակուած եւ թե՛ համարեա ուսումնասիրուած չէ: Այսպէս. ունենք «Վկայաբանք» («Մարտիրո-ղոգ») անուանով յայտնի բաւական հնաւանդ ձեռագիր ժողովածուներ¹, բովանդակու-թեամբ սրանց բաւական մօտ հարիրատր ժողովածուներ, ապա՝ Յայսմատուքի՝ այս երկուսից մեծապէս օգտուած տասնեակ խմբագրութիւնների երեւի թէ հազարի հասնող օրինակութիւններ²: Այս ժողովածուների թե՛ ներքին առնչութիւն-կապերի, թե՛ նրանց պարունակած միւթ-միատրների արժէքի, հաւաստիութեան կամ հաւաս-տի մաս-տարրերի եւ թե՛ աղբիւրագիտական-պատմագիտական այլ արժանիքների վերաբերմամբ մեր պատկերացումները բաւական աղոտ են: Ուրախութեամբ ար-ձանագրելով, որ բոլորովին վերջերս հրատարակուեց այս բացը մասամբ լրացնող մի օգտակար աշխատանք³, պէտք է ընդունենք, որ սա սոսկ կարող էր լինել եւ է՝ գիտական գրականութեան մէջ դիպուածով արձանագրուած իրողութիւնների ամ-փոփոյք: Սակայն այս գործը սկզբնակէտ դարձնելով եւ նրանով առաջնորդուելով, արժէ խնդիրը ծրագրուած ձեւով եւ հիմնաւոր ուսումնասիրել իր բոլոր դրսեւորում-ներով՝ մատենագրական միւթ, որոշակի մասունք, նրա տեղաշարժեր, պաշտա-մունք (աւելացնելով ազգագրական միւթը) եւ պատմութեան ընթացքում խաղացած դեր:

Այս խնդիրը կարեւոր ենք համարում ո՛չ միայն եւ ո՛չ այնչափ գիտական, որչափ՝ կիրառական տեսակէտից: Սրբերի մասունքների եւ հրաշագործ առարկաների (յատկապէս՝ Աւետարանի որոշակի ձեռագիր օրինակների) պաշտամունքը, ինչ-պէս համաքրիստոնէական, մոլմպէս եւ հայ իրականութեան մէջ եղել է բոլոր ժա-մանակներում, ուստի եւ մեր ազգային-եկեղեցական կեանքի վերակազմակերպ-

¹ Տե՛ս, օրինակ, Երեւանի Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռ. 1522, 3777 եւ այլն:

² Նոյնպիսի բնագործը ցրուած են մաւ տարաբնոյթ միւթերի հազարաւոր ժողովածուների մէջ:

³ Եւրոտըմեան Հ. Տաճատ, Հայաստանի վանքերում եւ եկեղեցիներում մէջ պահուած սուրբերու մա-սունքներ եւ սրբազան առարկաներ. - Բազմավէպ, 2000, թիւ 1-4, էջ 128-61:

ման, անելի ճիշտ՝ ի նորոյ կազմակերպման համար այդ պաշտամունքի վերականգնումն ամենեւին չի կարող ժամանակավորէա համարուել: Հակառակը՝ վստահ ենք, որ, ի հեճուկս մարդորս աղանդների, այն պէտք է, իրօք, անելի առիքնող ու գրաւիչ դարձնի Հայ Եկեղեցին, որով եւ անպայման մպաստելու է մեր ազգային-պետական մպատակների յստակեցմանն ու նրանց վերաբերող ծրագրերի իրականացմանը:

Հարցի կարեւորութեան այս հեճքի վրայ հեղինակի բարեհաճ համաձայնութեամբ անհրաժեշտ դիտեցիք հայերէնով «Էջմիածին» ամսագրում հրատարակուած տեսնել իզարել Օժէի⁴ յաջորդող յօդուածը, որ մա գեկուցեց Հայաստանում քրիստոնէութիւնը պետական կրօն հռչակելու 1700-ամեայ յօբելեանի միջոցառումների շարքում իտալիայի Լէչէէ քաղաքի համալսարանի Հոռմի պատմութեան ամբիոնի վարիչ, հայագէտ, պրոֆեսոր Զուստոյ Տրայինայի մախաձեռնութեամբ Լէչէէ եւ Նարոյոյ⁵ քաղաքներում 2001 թ. հոկտեմբերի 19-20ին կայացած՝ «Հայ սուրբ Գրիգորը եւ նրա պաշտամունքը հարավային իտալիայում» գիտաժողովում:

Թօդուածի քննութեան առարկան մեր «մասունքային» գրականութեան հին միատորներից մէկն է, «Մառնատրային» միւթ, որ Հ. Ղ. Ալիշանը գտել է ըստ ամենայնի վեմետիկի Միսիթարեան մատենադարանի «ԺԲ դարու հին ճառընտրաց մէջ»⁶, նրա հեղինակ Պանդալէոնին «ի շարս պատմչաց դասել»ու համար գործն արժեւորել է, շեշտել, որ «որչաի եւ վիպասանական հիւսումն մի երեւի այս, անտարակոյս ստուգութեան հիմ մը ունի», որով եւ հայկական այլ աղբիւրներով հաստատում է, որ, իրօք, Տուրուքերանի Կոգովիտ գաւառի Գոմ Բծրայր բնակավայրում եղել եւ պաշտուել է Պետրոս առաքելի մասունք «տղայագոյն մատ»ը՝ ճկոյթը: Եզրափակելով, որ թէեւ Թայմատուքների մէջ այս պատմութիւնը մշանակուած է Մայիսի 24ին⁷, սակայն «Պանդալէոնի գրածն սակաւագիւտ ըլլալով», նրա արժէքի համեմատ էլ՝ ամբողջութեամբ կամ մասամբ⁸ հրատարակել է ձեռագրական՝ «Գիւտ մատին սրբոյ առաքելոյն Պետրոսի» թէ զհարդ եղել կատարումն կամ որպէս բերաւ ի Հայս» խորագրով⁹. Ծանօթ է եղել ձեռագիր այլ օրինակների եւս՝ «Մոխաբանութեամբ գրուած է, բայց եւ եռանդեամբ եւ վայելուչ. ձեռագիր օրինակք այլ իրարմէ անեցուցել պակսեցուցեր են»¹⁰:

⁴ Մոմպէլիէի համալսարանի պրոֆեսոր, Կիլիկեան Հայաստանի սկզբնատրման շրջանի մանրակրկիտ եւ հմուտ հետազօտող՝ պրոֆեսոր Ժերար Տէտէեանի աշակերտն է:

⁵ Գրիգոր Լուսատրիչն այս քաղաքի հովանատր սուրբն է:

⁶ Հ. Ղ. Ալիշան, Հայապատում. Պատմիչք եւ պատմութիւնք Հայոց, Վեմետիկ, 1901, Ա. Պատմիչք Հայոց, Հմր 58, էջ 85:

⁷ Հմտ. Մաշտոցեան Մատենադարանի ձեռ. 1511 (1471 թ.), էջ 499ա-500բ. «Տօն է մատին առաքելոյն Պետրոսի»:

⁸ Հայապատում, Ա., էջ 85՝ «մեծաւ մասամբ»:

⁹ Նոյն տեղում, Բ. Պատմութիւնք Հայոց, Հմր 234, էջ 295-299:

¹⁰ Նոյն տեղում, Բ., էջ 295, ծ. 8:

«Պատմություն լադագա մատին սրբոյ առաքելոյն Պետրոսի եւ բերմանն ի Հոռմէ ի Հայք» խորագրով մոյն բնագրի մի այլ օրինակ կայ Մաշտոցեան Մատենադարանի 1315 համարի ձեռագրում¹¹, որի հիման վրայ Գարեգին Ա Կաթողիկոս Յովսէփեանը հրատարակել է բնագրի սկզբի եւ վերջի հիշատակարանային՝ «պատմական տեսակետով արժէքաւոր» մասերը: Իզաբել Օծէի շահեկան ուսումնասիրութիւնը հիմնուած է այս վերջինների եւ Ալիշանի հրատարակութեան վրայ, սակայն վստափ ենք, որ թէ՛ Մաշտոցեան Մատենադարանի «Ճառընտիր» խորագրուած եւ դեռեւս մանրամասն չնկարագրուած տասնեակ ձեռագրերի եւ թէ՛ հայերէն ձեռագրերի այլ հաւաքածուների մէջ կան այս հին եւ արժէքաւոր բնագրի այլ օրինակներ, որոնց հիման վրայ ապագայում արժէ պատրաստել նրա մանրակրկիտ քննական հրատարակութիւնը¹²:

¹¹ Ժ.Գ. դար՝ 1265-1272 թթ., գրիչ Յովհաննէս Արքանդրայր եւ Յակոբ, ստացող՝ Յովհաննէս Արքանդրայր. բնագիրն զբաղեցնում է 451 թերթանոց ձեռագրի 2ա-5բ էջերը:

¹² Խնդրի կարեւորութիւնը ցոյցադրելու հետ միաժամանակ, մոտքային այս շարադրանքը նպատակ ունէր պարզաբանելու Իզաբել Օծէի ուսումնասիրութեան աղբիւրագիտական հիմքը: